

Úlohy 1. kola 46. ročníku fyzikální olympiády. Kategorie B

Ve všech úlohách počítejte s tíhovým zrychlením $g = 9,81 \text{ m}\cdot\text{s}^{-2}$.

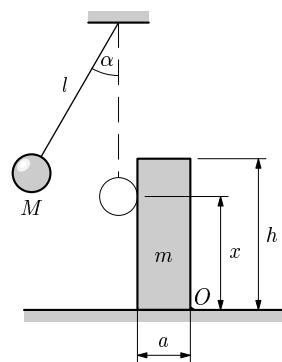
1. Klouzání po kouli v homogenním tíhovém poli

Na horizontální rovině je upevněna dokonale hladká koule o poloměru $R = 1 \text{ m}$. Z jejího nejvyššího bodu necháme volně sklouznout malé tělíčko (hmotný bod). Tělíčko se bude nejprve pohybovat po povrchu koule, ale v určitém místě povrch koule opustí. Určete:

- místo na kouli, v němž tělíčko kouli opustí,
- vzdálenost místa dopadu tělíčka a místa dotyku koule s rovinou,
- rychlost dopadu tělíčka na vodorovnou rovinu.

2. Převrácení sloupku

Na vodorovné podložce stojí homogenní sloupek tvaru pravidelného čtyřbokého hranolu o hmotnosti m s podstavnou hranou délky a , výškou h . Na vlákně délky l je upevněna koule o hmotnosti M , která se v rovnovážné poloze dotýká sloupku ve výšce x nad podložkou (obr. 1). Kouli vychýlíme při napnutém vlákně o úhel $\alpha \leq 90^\circ$ a pustíme ji. Při návratu do rovnovážné polohy narazí na sloupek, přičemž náraz považujeme za dokonale pružný. V bodě O podložky je malá zarážka, takže sloupek se nemůže po podložce sklouznout.

Obr. 1

- Jaká musí být výška x , aby koule po nárazu na sloupek zůstala nehybná?
- Jaký musí být v tomto případě úhel α , aby se sloupek převrátil?

Úlohu řešte obecně a určete podmínky řešitelnosti.

Moment setrvačnosti sloupku vzhledem k ose procházející jeho těžištěm rovnoběžně s podstavnou hranou je $J_0 = \frac{1}{12}m(a^2 + h^2)$.

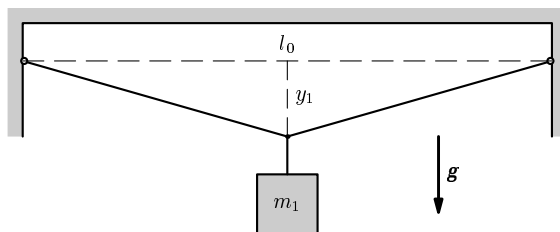
3. Napínání drátu

Ocelový drát s obsahem S příčného řezu je vodorovně upevněn mezi dvěma svorkami tuhého rámu, jejichž vzdálenost je l_0 . Počáteční normálové napětí drátu je zanedbatelné.

- Jakou hmotnost m_1 musí mít závaží, které zavěsíme uprostřed drátu (obr. 2), aby normálové napětí v drátu dosáhlo meze úměrnosti σ_1 ? Jaká bude v tomto případě výchylka y_1 středu drátu? Modul pružnosti v tahu pro daný drát je E .
- Jak se bude měnit výchylka y středu drátu v závislosti na hmotnosti závaží v intervalu $0 < m < m_1$? Sestrojte graf této závislosti.

Řešte nejprve obecně, pak pro hodnoty $S = 1,00 \text{ mm}^2$, $E = 2,2 \cdot 10^{11} \text{ Pa}$, $\sigma_1 = 6,0 \cdot 10^8 \text{ Pa}$, $l_0 = 2,0 \text{ m}$.

Při řešení můžete použít přibližný vztah $\sqrt{1+x} \approx 1 + \frac{x}{2}$ pro $x \ll 1$.

Obr. 2

4. Kmitání misky zavěšené na pružině

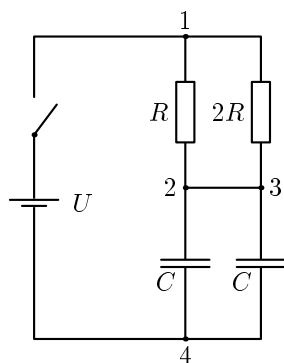
Na stojanu je zavěšena pružina o zanedbatelné hmotnosti zatížená masivní miskou o neznámé hmotnosti m_1 . Po vychýlení misky ve svislém směru se celá soustava rozkmitala s periodou T_1 a po delší době se ustálila v rovnovážné poloze. Pak jsme umístili těsně nad misku závaží o známé hmotnosti m_2 a pustili je na misku. Soustava se opět rozkmitala, tentokrát s periodou T_2 .

- Určete hmotnost misky m_1 a tuhost pružiny k .
- S jakou amplitudou se miska rozkmitala po uvolnění závaží?
- Jak se měnila tíha, kterou působilo závaží na misku během kmitání? Vyjádřete závislost velikosti této síly na čase a určete poměr její největší a nejmenší hodnoty.

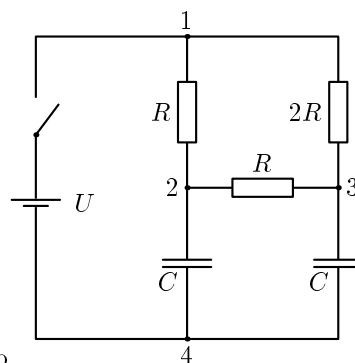
Řešte obecně a pro hodnoty $T_1 = 1,50 \text{ s}$, $T_2 = 2,05 \text{ s}$, $m_2 = 1,00 \text{ kg}$.

5. Nabíjení kondenzátorů

- V zapojení podle obr. 3a sepneme spínač a nabijeme dva paralelně spojené kondenzátory o stejné kapacitě C ze zdroje o elektromotorickém napětí U a zanedbatelném vnitřním odporu přes dva paralelně spojené rezistory o odporech R a $2R$. Jaký náboj projde během nabíjení mezi uzly 2 a 3?
- Podruhé vložíme mezi uzly 2 a 3 rezistor o odporu R (obr. 3 b). Jaký náboj projde během nabíjení mezi uzly 2 a 3 v tomto případě?
- V obou případech určete celkové Joulovo teplo, které během nabíjení vznikne na všech rezistorech obvodu.

Obr. 3a

Obr. 3b

6. Praktická úloha: Určení elektrochemického ekvivalentu mědi při elektrolýze roztoku síranu měďnatého

Teorie: Procházel-li elektrický proud nádobou s roztokem síranu měďnatého (modré skalice) CuSO_4 a měděnými elektrodami, anoda se rozpouští a na katodě se naopak vylučuje velmi čistá měď. Podle 1. Faradayova zákona pro elektrolýzu je hmotnost m vyloučené látky přímo úměrná prošlému náboji Q :

$$m = AQ = AIt.$$

Konstanta úměrnosti A je *elektrochemický ekvivalent* vylučované látky, v daném případě dvojmocné mědi.

Provedení úlohy: Použijeme školní soupravu pro pokusy z elektrolýzy (hranatá kádinka, dva držáky elektrod, elektrody). Do kádinky nalejeme roztok 0,5 molu modré skalice v 0,5 litru vody. Měděné elektrody očistíme smirkovým papírem a tu, kterou použijeme jako katodu, pečlivě zvážíme. Sestavíme soupravu tak, aby elektrody byly vzájemně rovnoběžné a ponořené části elektrod měly plošný obsah alespoň 25 cm^2 . (Počítáme jen stranu přivrácenou k druhé elektrodě.) Soupravu připojíme k regulovatelnému zdroji stejnosměrného napětí nebo přes

vhodný reostat ke zdroji stálého stejnosměrného napětí a po dostatečně dlouhou dobu (alespoň jednu hodinu) udržujeme stálý proud 0,5 A. Po vypnutí proudu vyjmeme katodu, opláchneme ji a osušíme proudem horkého vzduchu (neotíráme). Suchou elektrodu znovu zvážíme.

Úkol: Z hmotnosti mědi vyloučené na katodě a náboje, který prošel elektrolytem určete elektrochemický ekvivalent mědi. Zhodnoťte přesnost měření a odhadněte možnou chybu výsledku. Výsledek porovnejte s tabulkovou hodnotou.

7. Stoupající gumový balonek

Gumový balonek o hmotnosti $m_b = 2,50$ g je naplněn heliem tak, že při okolním atmosférickém tlaku $p_{a0} = 0,973 \cdot 10^5$ Pa má objem $V_0 = 7,50$ l a tlak uvnitř balonku je $p_0 = 0,988 \cdot 10^5$ Pa. Helium má teplotu $t_0 = 17,0$ °C okolního vzduchu.

- Určete počáteční zrychlení a_0 balonku po jeho uvolnění.
- Vypočítejte výšku h , ve které balonek praskne, víte-li z experimentu, že k tomu dojde, když se jeho objem zvětší na $V = \alpha V_0$, kde $\alpha = 3,0$. Předpokládejte přitom, že objem balonku se při výstupu zvětšuje tak, že je přímo úměrný přetlaku plynu vzhledem k okolnímu atmosférickému tlaku, a že teplota vzduchu se s výškou nemění.
- Stanovte podmínky řešitelnosti úlohy.

Poznámka: K řešení můžete použít *barometrickou rovnici* (viz studijní text *Mechanika ideálních plynů*):

$$p_a = p_{a0} \cdot e^{-\frac{\rho_0}{p_{a0}}gh} = p_{a0} \cdot e^{-\frac{M_m}{RT_0}gh}.$$

Molární hmotnost vzduchu $M_m = 28,96 \cdot 10^{-3}$ kg · mol⁻¹,

molární hmotnost helia $M'_m = 4,003 \cdot 10^{-3}$ kg · mol⁻¹,

molární plynová konstanta $R = 8,314$ J · mol⁻¹ · K⁻¹.